

“A NÉP ÉLI A MŰVÉSZETET”: A SZERZŐI JOGI ÉS SAJTÓJOGI KÉRDÉSEK BALÁS P. ELEMÉR MUNKÁSSÁGÁBAN

“THE PEOPLE LIVE ART”: COPYRIGHT AND PRESS LAW ISSUES IN P. ELEMÉR BALÁS’S WORK

Lehotay Veronika* – Végvári Dóra**

Absztrakt

A tanulmány Balás P. Elemér szerzői jogi és sajtójogi tárgyú munkásságának főbb elemeit vizsgálja, különös figyelmet fordítva a technológiai fejlődés által előidézett új jogi problémákra. A rádió megjelenése, a többszörözés új formái, valamint a művészeti alkotások társadalmi funkciójának átalakulása olyan kérdéseket vetettek fel, amelyekre Balás korszerű és elméletileg is jelentős válaszokat adott. A tanulmány Balás szerzői jogi gondolkodásának elméleti alapjait mutatja be, elemzi a művészet és jog kapcsolatáról vallott nézeteit, továbbá ismerteti 1947-es szerzői jogi törvényjavaslatának legfontosabb újításait. A vizsgálat célja annak feltárása, hogy Balás hogyan értelmezte a szerzői jogot nem pusztán vagyoni, hanem kulturális és társadalmi védelmi rendszerként.

Kulcsszavak: Balás P. Elemér, szerzői jog, XX. század, sajtójog, művészeti alkotás, művészet, jogtörténet

Abstract

This study examines the main elements of P. Elemér Balás’s work on copyright and press law, with particular attention to the new legal challenges generated by technological development. The emergence of radio broadcasting, new forms of reproduction, and the transformation of the social function of artistic works raised issues to which Balás provided modern and theoretically significant responses. The paper presents the theoretical foundations of Balás’s copyright thinking, analyses his views on the relationship between art and law, and outlines the most important innovations of his 1947 draft copyright legislation. The aim of the study is to explore how Balás interpreted copyright not merely as a system of economic protection, but also as a legal framework serving cultural and social protection.

Keywords: Balás P. Elemér, copyright, 20th century, press law, art, work of art, legal history

1. Bevezetés

Balás P. Elemér a XX. századi magyar jogtudomány egyik legsokoldalúbb alakja volt, akit kortársai jogi polihisztorként is emlegettek. Munkássága a büntetőjog, a magánjog, a sajtójog és a szerzői jog területére egyaránt kiterjedt, fő témái közé tartoztak a gazdasági

* Dr. Lehotay Veronika PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogelméleti és Jogtörténeti Intézet, Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék, e-mail: veronika.lehotay1@uni-miskolc.hu.

** Végvári Dóra, másodéves joghallgató, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, e-mail: vegvari.dora2002@gmail.com.

bűncselekmények, a perorvoslati reform, a gondnokoltak védelme, a szellemi alkotások jogi vitái.

Gyakorlati jogászból lett a makói járásbíró, majd 1934-ben habilitált a büntetőjog területén. 1943-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, székfoglalóját *“Perszemlélet és kriminálpolitika”* címmel írta.¹ Tagja volt a Szerzői Jogi szakértői Bizottságnak, a Törvényszéki Orvosi Vizsgálóbizottságnak, társelnöke volt az Iparjogvédelmi Egyesületnek, illetve alelnöke volt ezek mellett a Sajtótudományi Társaságnak és a Társadalomtudományi Társulatnak.²

Jelen tanulmány a szerzői jog és sajtójog kérdéskörében adott válaszaival foglalkozik, bemutató, elmélkedő jelleggel.

A *sajtószabadság* fogalma alatt, legalábbis a Horthy-korszak kezdetén azt értették, hogy a sajtó útján bárki szabadon közölhette és terjeszthette a gondolatait. Ugyanakkor ennek jogi szabályozása, az 1914. évi XIV. sajtótörvényt³ kivéve, amely az előbbi gondolatot rögzítette, ettől eltérő képet mutat. Az utóbbi jogszabály végig hatályban volt a korszakban,⁴ de a szabályozás kérdése folyamatosan napirenden volt.

1920-ban Tarnai János a Jogtudományi Közlönyben megjelent cikkében már a következőket írta: „Hiszen 48-ban a sajtótörvény örökre eltörölte az előzetes vizsgálatot, és 67 óta szinte vallásos hitünk volt, hogy az a törvény szabadságunk palládiuma... A háborús idők mámoren elhitették velünk, hogy a sajtó korlátozása az egyik előfeltétele a hadi sikereknek.”⁵ 1921 és 1931 között három sajtótörvény tervezet készült el, és 1932 és 1936 között öt ilyen jellegű koncepcióról tárgyaltak, többek között a tiltott közlésről, a sajtókamaráról, és a sajtó működéséről.⁶ Ezek alapján is látható, hogy a két világháború között jelentősen megváltozott a fentebb idézett 1848-as gondolat. A szépirodalmi forrásokban maguk a költők tudósítottak verseikben a cenzúráról, az ellenük indított perekéről. Az egyik legismertebb költemény József Attila *Levegőt!* című verse, amelyben 1932-ben így fogalmazott: „Aktákba írják, miről álmodoztam s azt is, ki érti meg. És nem sejtetem, mikor lesz elég ok előkotorni azt a kartotékot, mely jogom sérti meg.”⁷

A két világháború közötti jogtudomány egyik jelentős alakja volt Balás P. Elemér, aki ebben az időszakban kezdett foglalkozni elsőként a sajtójog alakulásának kérdéseivel. 1927-ben jelent meg az első vonatkozó műve *Rádió, szerzői jog, sajtójog* címmel.⁸ Ez jelentette az alapját az 1947-ben kidolgozott törvényjavaslatának, amelyről a jelen tanulmány szól.

A téma választását Balás P. Elemér szerzői jogi gondolkodásának komplexitása indokolta. A tanulmány célja a szerzői jog olyan perspektívában történő elemzése, amely a művész szerepét körvonalazza a társadalom szempontjából. A társadalmi vonatkozásban létező identitásokra a jog adhatja a legegzaktabb és legkörvonalazottabb választ. *“Identitás”* alatt olyan szerepeket értünk, amelyeket nem az egyén kulturális és élettani környezetéből fakadó énkép hoz létre, hanem olyanokat, melyek szociális konstrukciók termékei. Létezése ahhoz

¹ Magyar Jogi Portál: Balás P. Elemér - Országgyűlési Könyvtár, <https://konyvtar.parlament.hu/magyar-jogi-portal/balas-p-elemer> (A letöltés ideje: 2025. 09. 22.)

² Uo.

³ Az 1914. évi XIV. törvénycikk szerint a sajtóperekben a bíróság kizárólag azt vizsgálta, hogy az adott sajtótermék vétett-e valamilyen más fennálló jogszabály ellen, történt-e rágalmazás vagy becsületsértés.

⁴ SIPOS Balázs: *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és hírlapírók a Horthy-korszak első felében*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2004, 33.

⁵ TARNAI János: *A sajtószabadság felé*. Jogtudományi Közlöny. 55. évfolyam 22. szám. 1920. 169.

⁶ JOÓ András: „...a háború szolgálatában.” *Főszerkesztői értekezletek 1942. szeptember 22.- 1943. augusztus 25.* Napvilág Távirati Iroda, Budapest, 2007, 9.

⁷ JÓZSEF Attila: *József Attila összes versei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 324.

⁸ BALÁS P. Elemér: *Rádió, szerzői jog, sajtójog*. Csáthy Ferenc Egyetemi Könyvkereskedés és Irodalmi Vállalat Részvénytársaság kiadása, Budapest, 1927. [A továbbiakban BALÁS: im.]

kötött, hogy a társadalom szubjektíve, ez esetben mit ítél meg művészetnek, milyen funkciót tulajdonít a művészetnek, és hogyan igyekszik konzerválni azt.

Balás P. Elemér számos olyan problémát, tendenciát ismert fel, amelyek a technológiai fejlődés következtében a XXI. századi szerzői jogban is meghatározó jelentőségűvé váltak. Ezeknek a gondolatoknak az aktualitását a kortárs szerzői jogi szakirodalom is több ponton visszaigazolja.⁹

2. Elméleti háttér

Balás P. Elemér szerzői jogi gondolkodásának egyik legfontosabb sajátossága, hogy a technológiai modernizáció jogalakító hatását már nagyon korán felismerte. Balás P. Elemér többek között a technológia fejlődése okozta jogi konfliktusokat vizsgálta a szerzői jog és a sajtójog tekintetében, milyen hatással van a művész terméke az új közlési, többszörösítési csatorna, milyen hatással van a felelősségi rendszere a sajtó terének megnövekedése. A mai szerzői jogi diskurzusban ezek a kérdések a digitális felhasználások, az internetes tartalomszolgáltatás, a streaming és az online többszörösítés problémáiként jelennek meg, ami jól mutatja Balás gondolkodásának időtállóságát.

A technológia fejlődése kiszámíthatatlan, egyes korszakok nagyszerű elméi újra és újra magukkal hozzák a fejlődést. Balás P. Elemér valóban előre látott sok olyan problémát, amivel aztán a későbbi (jelenlegi, vagy közelmúltbeli) szerzői jogi jogalkotás foglalkozott/foglalkozik.

Ez esetben a rádió ennek a terméke, mely tökéletes eszköz Balásnak arra, hogy a rádió által a jogi gyakorlatban keletkezett vitákat felhasználva korokon átívelő kérdéseket elemezhesen. Elméleti fejtegetésének bevezetéseként az áram dologgá minősítését hozta fel példaként a német jogból. A dolog a rádió esetében a művész szellemi terméke, és így a rádióknak a kultúrára és társadalomra gyakorolt hatását a szerzői és a sajtójog tekintetében érdemes vizsgálni.¹⁰

A többszörösítési elmélet lényege,¹¹ hogy egy mű többszörösítése a mű tartalmára vonatkozik és nem a nyomtatott példányszámra. Balás P. Elemér felveti ezt a fogalmat a rádió kapcsán a szerzői jogra vonatkozóan, kiemeli, hogy az alkalmazhatóság érdekében nem lehet a technikai többszörösítésre szorítkozni, a tartalmat kell figyelembe venni, hogy az új technológiai irányvonalon is használható maradjon a fogalom, ne sérüljön a szerzői jog.¹²

Egy mű rádió útján való leközlése egyszerre valósítja meg a többszörösítést, a forgalombahelyezést és a közzétételt, amely miatt a szerzői jogi felmentés nem indokolt.¹³ Balás P. Elemérnek ez a megállapítása a mai szerzői jogban is releváns, hiszen az internetes

⁹ Lásd részletesen: PETKÓ Mihály: *A monista felfogás érvényesülése a szerzői jogi törvényben*, Debreceni Jogi Műhely, 2005/1. <https://szakcikkbazis.hu/doc/2167209> (letöltés ideje: 2026.03.03.); UJHELYI Dávid: *A szerzői jog célja és emberképe a szellemi alkotásokat megalapozó elméletek tükrében*, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2014/5.; SÁPI Edit: *Állandóság a változó szerzői jogban*, In: Juhász Ágnes (szerk.): *Elmélet és praktikum: Hagyománytisztelt és modernitás*: <https://jogikar.uni-miskolc.hu/files/17531/JubileumiPOTk%C3%B6tet.pdf> (letöltés ideje: 2026.03.03.); MUNKÁCSI Péter: *Iustitia-gondolatok Iustitia-olvasók számára Balás P. Elemér Jog és irodalom című írása nyomán*, In: Fekete Balázs – Molnár András (szerk.): *Iustitia emlékezik. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből*. Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest, 2020 https://jog.tk.elte.hu/uploads/files/kotet_teljes.pdf (letöltés ideje: 2026.03.03.).

¹⁰ BALÁS: i.m., 1.

¹¹ Alexander ELSTER: *Rundfunk und Urheberrecht, Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht 1925*, 182. (idézi BALÁS).

¹² BALÁS: i.m. 9-10.

¹³ BALÁS: i.m. 18.

tartalomszolgáltatások és a streaming platformok esetében szintén egyszerre több felhasználási forma – különösen a többszörözés és a nyilvánossághoz közvetítés – valósul meg.

A sajtótörvény tekintetében problémát jelentett Magyarországon, hogy a rádió megjelenésével sem tágították a sajtó fogalmi körét, így felmerült a kérdés: alkalmazható-e a sajtótörvény a rádió esetén is?

Balás P. Elemér azon az állásponton volt, hogy el kell különíteni a sajtótörvényt és a szerzői jogot. Bár külső megjelenésében és tartalma tekintetében hasonlít a két témakör, mégis a közönség általi felfogásában különbözik. A mű által leközlött jelekből ismerhető fel egy tömeg számára, hogy kulturális jelentőségű előadással van-e dolga, ezeken belül is legnagyobb jelentősége azoknak van, amelyek a fizikai világ tárgyait utánozzák, a nyelvi eszközökkel eljuttatott közlés már közvetettebb.¹⁴

Ezen jelek vizsgálata szerzői vagy sajtójogi szempontból már nehezebb. A jogágak vizsgálatával láthatjuk, hogy a szerzői jog az egyént, a sajtójog a közönséget hivatott védeni. Fontos különbség még, hogy a szerzői jog az egyetlen védelmi forrás a szellemi tartalom számára, addig a sajtójog egyfajta kiegészítése a büntetőjogi és magánjogi előírásoknak. Ilyen okok miatt indokolt, hogy a szerzői jog közlési módra való tekintet nélkül védje a szerzőt.¹⁵

A sajtótörvény tekintetében a rádió megjelenésével újra megoldandó a probléma: a szabadság összehangolásának nehézsége a visszaélések megtorlásának szükségességével.¹⁶ A határvonalak felállításánál elengedhetetlen figyelembe venni, hogy a szerzői jog oltalmaz, a sajtótörvény pedig korlátoz.

2.1. *Revue des deux Mondes*

A Sajtó korábbi számában kettő, a francia bíróságok előtt lefolytatott pereken keresztül elemzte a választjog érvényesülésének és a művészeti kritika megítélhetőségének kérdéskörét. A perek a *Revue des deux Mondes* lap körül folytak, ahol mindkét ízben súlyos kritika jelent meg az adott írókkal szemben, amikre az alkotók választjoguk gyakorlásával igyekeztek reagálni.¹⁷

Ami miatt Balás fontosnak tartotta megvitatni a kritika jelenségét a szerzői jog kérdésében, az a szellemi termék értéke, amit a kritika magában hordozhat, Gorguette d'Argoeuves gondolatait idézve. Kiemelte emellett, hogy a kritika korlátozása a művészet korlátozását eredményezi végeredményben: a kritikus író megnyilvánulása szintúgy hordoz magában egyedi szemléletmódot, kreatív hasonlatokat, metaforákat, okos szófordulatokat, amik önmagukban ugyancsak szellemi termékneként értékelhetők, mint maga a mű, ami tárgyukat képezi. A kritika értékítélete főleg esztétikai kritériumokat követ, mint ahogy azt a Kúria határozatain keresztül Balás P. Elemér is bemutatta.¹⁸

Érdekességképpen megjegyzem, hogy Dante Isteni színjátékának Babits Mihály által készített magyar fordításának bevezetőjét az író a magyar kritikus közönségnek intézte, melyben felszólította őket, hogy szüretlen és szigorú kritikával illessék fordítását, így maga is képes legyen valódi fejlődésre. A sajtójogi gyakorlat elbeszélésekor véleményem szerint Balás is felhívja erre a figyelmet, hogy a kritika és mű között kölcsönös a viszony, a kritika önálló termékként való helytállása mellett kiváló nevelője tud lenni a kulturális fejlődésnek.

A következőkben a Királyi Kúria nyilatkozatát elemzte az egyik *Revue des deux Mondes* lappal lefolytatott peres eljárás kapcsán: következtetése szerint a kritika

¹⁴ BALÁS: i. m. 18.

¹⁵ BALÁS: i. m., 19.

¹⁶ BALÁS: i. m. 20.

¹⁷ BALÁS P. Elemér: *Sajtójogi gyakorlat*. A Sajtó 1928. évi folyamából, Csáthy Ferenc Egyetemi Könyvkereskedés és Irodalmi Vállalat Rt. Kiadása, Budapest, 1929, 19.

¹⁸ Balás: i. m. 21.

igazságtartalmát kutatni lényegtelen. Becsületsértés kapcsán két folyamat zajlik le: fizikai észlelés és értékítélet. Az ítélet nem mindig erkölcsi fennhangú, a sértések relatívak. Azonban akkor miért nem lehet becsületsértésről szó, és miért kell azzá minősíteni?¹⁹ A kritika a hősköltemény minőségét taglalta, nem érinti a társadalmi megbecsülést.

Angyal Pál szerint a társadalmi megbecsülés lényege a társadalomban elfoglalt hely, és az ezáltal kirótt feladatok elvégzésére való hajlandóság és képesség. A kúria izoláltan hivatkozik a főmagánvádló személyére, mint író és mint tudós. Balás kiemeli, hogy nem szabad elfelejteni, egy személyről beszélünk, akár dicsérjük, akár kritizáljuk. Nem elhanyagolható a kérdés, hogy a kritikus mit állít: a szerzőnek nincs tehetsége, vagy konkrét kritikát kap, amiben banális elmének állítják be. Nem az a kérdés, hogy rossz-e az eposz, hanem hogy jól lett-e ez megfogalmazva, a Kúria döntésében Balás értékítélete szerint itt hibázott.²⁰

Számomra Balás egyik legfontosabb következtetése a vizsgált esetek tükrében, hogy a szerzői jog nem igényel kiemelkedő szellemi teljesítményt, a szerzői jogi védelmet nem a művészi kiválósághoz kapcsolja, hanem magához az alkotó tevékenységhez: a legszerűsebb alkotások is megérdemlik a legkiválóbb jogi védelmet. Ez a megállapítás különös jelentőséggel bír a mai, modern szerzői jogban is, amely a védelem feltételeként nem az alkotás esztétikai értékét vagy kiemelkedő művészi színvonalát, hanem annak eredeti jellegét tekinti meghatározónak.

3. A szerzői jog történetének főbb fordulópontjai

A szerzői jog kialakulása nem tekint hosszú múltra vissza. Balás a történelemben szerzői jogra mutató dologi és szellemi kapcsolatokat kereste, a szerzői jog személyi és gazdasági viszonyai összefüggésében: *“a szellem és a dologiaság egyaránt jellemzője a szerzői jog lényegének, természetes tehát, hogy jellemzője a szerzői jog kialakulási folyamatának is.”*²¹

Megoszlik az elméleti megközelítése a témának, lehet rá személyiségi jogként tekinteni csakúgy, mint dologi jogként, vagy speciális jognak is fel lehet fogni. Villányi László gondolatait idézi, aki szerint a szerzői jog a szellemi termék használhatóságában merül ki. Nem tekinthető dologi jognak, mert a szellemi alkotás nem természetesen előforduló, statikus tárgy, hanem érzelmek kiváltására, üzenet átadására képes dinamikus jelenség, melynek valóban lehet leképeződése tárgy, dolog.²²

*“A szerzői jog kialakulása éppen a legvilágosabb példája annak, hogyan alakul át a primitív fokon a közösségben immanens, a személyiségek összhangjában elevenen élő, népi szóhasználat útján továbbadó kultúra civilizációvá, hogyan dologiasodik el a szellem, hogyan adnak helyet az ösztönös kapcsolatok a dolog közbeiktatásával és szerepének mind jelentősebbé fokozódásával a racionális, reflektált, tudatos, dologközvetítette, mennyiségi elven nyugvó, elkülönülő kapcsolatoknak.”*²³

A szerzői jog lényegében leképezhető és jogilag nyomon követhető módon őrzi magában ezt a bonyolult történelmi folyamatot, a közösség kulturális védelmét hivatott biztosítani a szerző individualizmusát eszközként használva: az egyént védve a közösséget védi. Fontos megjegyezni, hogy mindez addig működőképes egy társadalmon belül, amíg az alkotás

¹⁹ BALÁS: i.m. 28.

²⁰ BALÁS : i.m. 30.

²¹ Alexander ELSTER: Urheber- und Erfinder, Warenzeichen- und Wettbewerbsrecht, 1928, 11. skk. (idézi Balás).

²² VILLÁNYI (FÜRST) László: *A magánjog szerkezete*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 164. A szerzői jogi műnek ugyan fizikai létezése, de a jog tárgya nem a fizikailag létező mű, hanem ennek kihasználása.

²³ BALÁS P. Elemér: *Szerzői jog és dologi dinamizmus*, in Emlékkönyv Dr. Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1938, 2.

valóban értéket szolgáltat, és a szerzői jog is képes a társadalom számára is célszerű jogi feltételeket biztosítani.²⁴

Elster arra mutatott rá, hogy a római jogban már felfedezhetők voltak a szellemi alkotásokhoz kapcsolódó egyes jogi kapcsolatok gyökerei, azonban a modern értelemben vett szerzői jogról ekkor még nem beszélhetünk.²⁵ Az ókorban a mai értelemben vett szerzői vagyoni jogok sem léteztek még. A szerzők műveiket a dicsőségért és elismerésért, nem pedig anyagi haszonszerzés céljából alkották.²⁶

A germánoknál a művészeti alkotás a közösség javát szolgálta és annak a tulajdonába tartozott. A szerzői jog fejlődésének tekintetében arra a következtetésre jutunk, hogy a dologi elem túlsúlya volt meghatározó. A művészet, mint elvont fogalom a közösség egészének kollektív használatával és termelésével tudott létezni, a tárgyasulás lehetőséget ad egy művészeti alkotásnak az önállósodásra, indokoltá teszi a jogi védelmet.²⁷

Neumann Ármin a könyvnyomtatás hosszútávú hatásai közé sorolja a szerzői jog kifejlődését: “a könyvnyomtatás találmánya adott a szellemi munkának nagymérvű hatalmat, és ezzel együtt meg is állapította a szellemi tulajdon joguralmát”. A többszörösítés hozzájárult a mű absztrakt önállósodásához, Elster gondolatának továbbfűzésének is tekinthető akár. A sokszorosítás megalapozta a gazdasági termelhetőséget, megteremtette a nagyobb hozzáférhetőséget.²⁸

Balás a szerzői jog dualizmusának vizsgálatánál helyet hagyott az empirizmusnak, a dolog érzékelése kiemelkedő tapasztalatnak számít, a természetes folyamatok megszakításának minősítette a szellemi alkotás létrehozását. A természetes állapotban minden mindennel együtt él, a művészeti alkotás egy teljesen új érzékelést vezet be.

Kiemelte, hogy az alkotásnak pont ebből kifolyólag alapfeltétele, hogy olyan környezetben jöhet létre, ahol az értelmezés, a cselekvés nem meghatározott vagy magától értetődő, az alkotó maga kell, hogy megteremtse a dolog létezésének feltételeit intuíciónak megfelelően.

*“A tiszta tudat csak megismeréshez vezet, cselekvéshez nem. A cselekvéshez nem elég az absztrakció, a cselekvéshez szemléletesség kell: intuíció. Aszerint, hogy milyen jellegű az intuíció, aszerint különböző az alkotás iránya és tartalma is.”*²⁹

Az impresszionistákat hozza példának, akik már nem konkrét konstrukciót, hanem csak a természetben tapasztalt látványt vagy benyomást igyekeznek hűen visszaadni. Ez tekinthető akár az intuíció legtisztább leképeződésnek, a művészi folyamat letisztult állapota, ahol az egyéni szemléletmód önmagában képes újat és értékeset létrehozni.

A művészet jelekből áll, melyek társadalmi konszenzuson alapulva jönnek létre és kollektíven érzékelt állapotukban léteznek. Balás szerint a szerzői jog fejlődésének legnagyobb hátráltatója a történelem során ezen jelek értékének alábecsülése. Állításából következik a kérdés, hogy a szerzői jognak a formát vagy a tartalmat kell-e védelemben részesítenie. Alkotás esetében a forma egyúttal a tartalom is, a két fogalom dologi jogon alapuló szándékkal történő szétválasztása nem vezethet eredményre.³⁰

Palágyi Menyhért szerint a tudás egyfelől érzékelés, másfelől képesség arra, hogy erről a tudásról megfelelő jelrendszer segítségével számot is tudjunk adni. A mű létrehozása során

²⁴ BALÁS: i.m. 2.

²⁵ LENDVAI Zsófia: *Szerzői jog az ókorban*. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 2008/3. 57-79.

²⁶ Uo.

²⁷ Alexander ELSTER: Urheber- und Erfinder-, Warenzeichen- und Wettbewerbsrecht, 1928, 11. skk. (idézi Balás).

²⁸ NEUMANN Ármin: *A kereskedelmi törvény magyarázata*. 1895. II. kötet, 986.skk. (idézi Balás).

²⁹ Balás i.m. 8.

³⁰ BALÁS: i.m. 8-9.

az alkotó jelrendszerek kombinációjával hoz létre egyedit, a szerzői jog az egyediség védelme során lényegében ezt a jelalkotási folyamatot védi.³¹

“A művészetet az egész nép éli, mint ahogy éli egyébként is a maga életét.”³² Arisztotelész szerint a polis nagyságát az emberek hangja határozta meg: nincs ez máshogy a közönség esetében sem. Határvonal így a közönség némasága is az előadás vagy mű tapasztalása közben. Az írott szöveg és szerzője közötti “meghitt” kapcsolat alapköve, hogy az írott szó letéteményese a kimondott szónak: ugyanaz a mechanika, mint a szájhagyomány esetében.³³

Nem elhanyagolható tényező a szerzői jog kialakulásában az írói önérték kialakulása, mely harmóniában van a társadalom ítéletével. A mű képes önállóan létezni és értéket képviselni, viszont a szerzői jog létezéséhez elengedhetetlen egy személy, aki azt képviseli. “Sajátságos paradoxon, hogy az írói mű szellemi alkotás, és mégis a dologi tényező az, amely jogi jelentőséghez juttatja az író, a szerző nézőszögéből – a szerzői jog lényege éppen a szellemi alkotás elhatárolása az azt hordozó dologi szubsztrátumtól.”³⁴

4. A szerzői jog lehetséges védelme

Balás P. Elemér 1947-ben Budapesten kiadta szerzői jogi törvényjavaslatát, amely nem került végül bevezetésre, a szerzői jog csak az 1969. évi III. törvényben³⁵ került legközelebb átfogó szabályozásra. Ezzel szemben az 1921. évi LIV. törvénycikk szabályozta a kérdést. Balás törvényjavaslata eltér egyrészt a terminológiában: a terjesztés, többszörösítés fogalmakat kerülve a nyilvánosságra hozatal gyűjtőfogalmat használta, ugyanis véleménye szerint a bonyolult fogalmi rendszer homályos jogértelmezésre ad lehetőséget.³⁶ Balás P. Elemér javaslata több ponton megelőlegezte azokat a szemléleti elemeket, amelyek később az 1969. évi III. törvény szabályozásában is visszaköszöttek, különösen a személyhez fűződő jogok hangsúlyosabb védelmében.

A törvényjavaslatának indoklásában kifejtette, hogy a jogszabály nem kizárólag vagyoni jellegű oltalomban részesítette a szerzőt, hanem a személyiségét is védte, emellett bővítette a szerzői jogok körét műfajokkal, új közlési módokkal. A személyiségi jogok védelme anyagilag megvalósul a magyar jogban is, de nem magától értetődően, ugyanis kiemelte az indoklás, hogy a vagyoni védelemből nem következik automatikusan személyiségi jogi védelem, a két jog csak együtt juthatott eddig érvényre.

Kiemelte, hogy ugyan eddig is széleskörű oltalmat élvezett a szerző és műve, de nem korlátlan jogot: a magasabb rendű jog védelme felülírja minden esetben a szerzői jog védelmét, mindemellett a közjog védelme is prioritást élvez. A technika fejlődése nemcsak gazdasági szempontból feltételezi a szerzői jog fejlődését, hanem elvárja az alkalmazkodást a technológia által teremtett új műfajok, művészeti alkotások felé is.

A művek alakja közt a törvényjavaslat nem tett különbséget, feleslegesnek ítélte. A szerzői jog korlátjai egyrészt önkéntesek, másrészt a közrendet védik: magánérdeket szolgál a házastárs ellenzéshez való joga, arcképek és levelek nyilvánosságra hozatala, az előadó művész beleegyezési joga, gyűjteményes művek stb. A közérdekű korlátozások elsősorban a szerző vagyoni jogát időben korlátozták.

³¹ PALÁGYI Menyhért: *Az ismerettan alapvetése*, 1904, 61. (idézi Balás P.).

³² BALÁS: i.m. 15.

³³ Thienemann Tivadar: *Irodalomtörténeti alapfogalmak*, 128. 129. (idézi Balás P.).

³⁴ BALÁS: i.m. 20.

³⁵ 1969. évi III. törvény a szerzői jogról.

³⁶ BALÁS P. Elemér: *Törvényjavaslat a szerzői jogról*, Magyar Jogászegylet kiadása, Budapest, 1947, 46.

A javaslat újdonsága volt, hogy nem védett művekről beszélt, hanem szellemi alkotásokról, mindezt azért, hogy kerülje a félreértést, miszerint a védett dolog a művészeti tárgy, holott a tárgy csupán az alkotás megtestesülése – értékesíthetőségük miatt vagyoni jellegük is van, ennyiben különböztetik meg az alkotástól magától. Szintén kiemelte az indokolás, hogy kerüli a “közzététel” kifejezést félreérthetőségénél fogva: nem csak nyilvánosságra hozatalt jelent, de újbóli előadást is. A színre hozott nyelvi alkotásokat is oltalomban részesítette volna, mert eredetiséget mutatnak.³⁷ Kiterjesztette az előadás jogát a nem színművekre is. Legfontosabb újítás a szerző részesedési jogának elismerése, a nyers vételár került előtérbe. Az örökösöket taxatív felsorolta a törvényjavaslatban. Fontos, hogy nem ugyanazok az emberek lettek volna jogosultak a vagyoni jog érvényesítésére, mint akik a személyi jog érvényesítésére: ennek oka az érdek, Balás az elhunyt személyes kapcsolatait figyelembe véve bízta az esetleges jogutódra a személyi jog gondozását.

Újítást jelentett a javaslat abban a tekintetben is, hogy az örökösnek tilos volt a művet a közönség számára nem jelölt módon megváltoztatni, illetve meg nem jelent művet megjelentetni – a közönség joga a feltett mű élvezetéhez prioritást élvezett az örökös jogaival szemben, korlátozta azt.³⁸

Átruházott vagyoni jogot csak a szerző engedélyével lehetett továbbadni. A cél az volt, hogy a mű ezáltal is megőrizze alkotás mivoltát, nem csupán műtárgyról beszélünk. A javaslat figyelembe vette az alkotás erkölcsi és szellemi értékét is, hogy kiterjeszthesse a jogi védelmet: hiába mond le a szerző a jogáról, a szerző és műve közötti kapcsolat ettől nem sérülhet.

Az eredeti törvény megengedte a szerzői jog birtokosának, hogy a szerző engedélye nélkül indokolt változtatást hajtson végre a művön. A szerző tiltakozhatott ez ellen, illetve a javaslat kiterjesztette a tiltakozási jogot az értékesítésre is, persze kártérítés ellenében. A szerző és a vagyoni jog birtokosa így egyaránt részesült volna a szerzői jog védelmében.³⁹

Kitért arra az esetre, amikor a műtárgy tulajdonosa és a műalkotást készítő nem ugyanaz a személy: a tulajdonjogot védi a szerzői joggal szemben, illetve a szerző kilétének bizonytalansága esetén az értékesítést is engedélyezi. Az, hogy a tulajdonjog nem írhatja felül a szerzői jogot, szintén azt mutatja, hogy a művész és a mű közötti viszony mennyire személyes, amit a rugalmas jogi konstrukció is véd.

A javaslat eltért az akkori hatályos szerzői jogtól abban a tekintetben, hogy oltalma alá vonta az előadó művész munkáját is, ha az rögzítésre kerül valamilyen eszközön. A fordítással minősítette az ilyen esetet egy szinten, ami homályos jogi keretet ad az ilyen előadó megítéléséhez.⁴⁰

A rádió kulturális jelentősége miatt előadáskor lehetőséget kellett biztosítani a közvetítésre, ami alól a színpadi mű volt kivétel: kifejezetten előadásra szánt műnél korlátozott volt a rádió felhasználása, hatalmas kulturális jelentősége miatt, emellett a közvetítésnek követnie kell a mű színvonalát. Nyilvánosságra hozott mű esetében bárkinek joga van személyes előadásra, felhasználásra - a mindennapi életben a művek “aktív” fogyasztása korlátlan.⁴¹

Kivételt képeztek még emellett a szerzői jogban az oktatásban felhasznált művek esetei, melyeknek szabad felhasználást engedett volna.

Olasz mintára bevezette azt a lehetőséget, hogy a nagy művészeti értékkel bíró,

³⁷ BALÁS: i.m. 47.

³⁸ BALÁS: i.m. 49.

³⁹ BALÁS: *Törvényjavaslat a szerzői jogról*, Magyar Jogászegylet kiadása, Budapest, 1947, 50.

⁴⁰ BALÁS: i.m. 51.

⁴¹ BALÁS: i.m. 53.

jogellenesen létrejött alkotást közgyűjteményben helyezték el. A közösség javát szolgáló művészeti alkotás magasabb rendű jogot élvezett így, mint maga a szerzői jog, ami összhangban volt azon fejtegetéseivel, mely szerint a művészetet a közösség éli és élte.⁴²

A fényképeket is a szerzői jog egyéb tárgyai közé vette, kiemelte viszont, hogy a fénykép nem hagyományos értelemben vett művészeti alkotás, mivel az alkotói folyamatot nem az ember, hanem gép végzi el. Ennek ellenére sem feledkezett meg arról, hogy egy fénykép is rendelkezik ugyanazzal az egyedi látószöggel, amely bármely más tradicionális műben fellelhető.⁴³

A törvényjavaslat jelentősége vitathatatlan. Balás P. Elemér egy olyan szerzői jogi törvényt törekedett megalkotni, amely képes ellenállni a kor változásainak, fejlődéseinek, a szerzői jogot időtállóan próbálta konzerválni. A terminológiai pontosítása és fejlesztése az új viszonyoknak megfelelően elengedhetetlen volt.

5. Összegzés

Balás P. Elemér hatásos törekvéseit, illetve megnyilvánulásait a korszellem indokolta: az avantgárd lázadó magatartása a művészet megszokott állapota ellen és a technológiai fejlődés miatt a szerzői jog és a média új perspektívából történő elemzése mellőzhetetlen volt.

Csodálatra méltó véleményem szerint, hogy Balás P. Elemér saját korára ilyen éles intuícióval volt képes reagálni. Nemcsak érzékelt a problémákat a jog területén, de értette is azokat és helytálló megoldást is képes volt kínálni.

A szerzői jogot egy profán és meghitt jelenségként igyekezte konzerválni, a szerzőt a tehetségétől függetlenül oltalom alá helyezte az alkotói munka egyediségének védelme érdekében.

Személyes impresszióként úgy gondolom, hogy Balás inkább misztikusabb társadalmi jelenségként kezelte a szerzői jogot, mint gazdasági érdekeket közvetítő jogi jelenségként – ahogy az a *“Szerzői jog és dologi dinamizmus”* című művében⁴⁴ is egyértelművé válik. A törvényjavaslatában is inkább a kultúra és a fejlődés védelme élvezett prioritást a szerzői jog “piaci értékével” vagy a jogélvezők anyagi érdekeivel szemben.

Balás P. Elemér szerzői joggal összefüggő gondolkodásának jelentősége éppen abban áll, hogy a szerzői jogot nem kizárólag vagyoni érdekeket szolgáló jogintézményként fogta fel, hanem olyan kulturális és társadalmi intézményként, amelynek alkalmazkodnia kell a technológiai fejlődéshez. Ez a szemlélet a kortárs szerzői jogi gondolkodásban is megjelenik, ami igazolja Balás P. Elemér elméleti meglátásainak jelenkori relevanciáját is.

⁴² BALÁS: i.m. 55.

⁴³ BALÁS: i.m. 56.

⁴⁴ BALÁS: *Szerzői jog és dologi dinamizmus*. ... i.m.